

УДК 323.2

В. М. СПІВАК**УКРАЇНА В ПРОЦЕСІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Аналізуються процеси глобальних трансформаційних змін суспільно-політичної сфери. Розглянуті ціннісні цивілізаційні характеристики та проблеми становлення сталого розвитку. Обґрунтовано значення політичних чинників, які впливають на процес становлення сталого розвитку в Україні.

Ключові слова: глобалізація, глобальні проблеми, сталий розвиток, держава, політика держави, громадянське суспільство.

Спивак В.Н. Украина в процессе устойчивого развития: политологический аспект

Анализируются процессы глобальных трансформационных изменений общественно-политической сферы. Рассмотрены ценностные цивилизационные характеристики и проблемы становления устойчивого развития. Обосновано значение политических составляющих, которые влияют на процесс становления устойчивого развития в Украине.

Ключевые слова: глобализация, глобальные проблемы, устойчивое развитие, государство, политика государства, гражданское общество.

Spivak Victor. Ukraine in the course of staly development: politological aspect

Processes of global transformational changes of the political sphere are analyzed. Valuable civilization characteristics and problems of formation of a sustainable development are considered. Value of political components which influence process of formation of a sustainable development in Ukraine is proved.

Key words: globalization, global problems, sustainable development, state, policy of the state, civil society.

У 1992 р. міжнародна конференція країн-членів ООН у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) рекомендувала, як основу для розвитку світової спільноти, концепцію сталого поступу, що визначає принцип еволюції всієї природи, як його розуміє сучасна наука. Відтоді минуло більше двадцяти років. З часом концепція сталого розвитку визнана світовою спільнотою домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у ХХІ ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу, стала новою політичною метою для більшості країн світу, в тому числі й України.

У формуванні концептуального базису, чинників, що впливають на сталий розвиток, важливу роль відіграють дослідження Є. Аврамова, О. Білоруса, А. Галкіна, В. Горбатенка, К. Дергачової, О. Кіндратець, І. Кресіної, В. Трегобчука, С. Хантінгтона, М. Шульги та ін. Водночас в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, переосмислення усталених базових суспільно-політичних цінностей і стандартів, дана проблематика знову посилено актуалізується, потребує дослідження й обговорення, адже концепція сталого розвитку, як проект збереження цивілізації, ставить перед людьми проблему переосмислення і трансформації структурних та інституційних основ існування.

© СПІВАК Віктор Миколайович – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та профспілкового руху Академії праці, соціальних відносин і туризму

В Україні ідея сталого розвитку десятки років залишається ідеєю, так і не перетворившись у визначальне теоретико-концептуальне напрацювання влади, суспільства, еліти. Зрештою подібна ситуація характерна і для світового співтовариства. Відомий німецький дослідник Ульрих Бек в одній із своїх останніх праць досить влучно, на наш погляд, охарактеризував сучасний стан глобалізаційного розвитку людства, причини і перспективи вирішення нагальних світових проблем. Науково обґрунтований висновок про те, що майбутнє людства – під загрозою, відзначає він, звернуто не лише до всіх урядів, усіх менеджерів відповідних промислових підприємств, а й до всіх людей світу. Всі повинні негайно і докорінно змінити свою поведінку. Світові проблеми є науково сформульованими моральними максимами з космополітичною метою. Висуваються аргументи, точаться суперечки навколо озонної дірки, кліматичної катастрофи, коров'ячого сказу і таке інше мовою науки. Проте сенс є зрозумілим: ми мусимо діяти!

Питання у цьому «ми». Хто це «ми»? Держави? Міжнародні організації? Європа, США, третій світ? Автомобільна промисловість? Вчені? Споживачі? Засоби масової інформації? Йдеться про правові питання? Про питання транспорту і зв'язку? Про будівництво автомобільних шляхів? Про конкурентну стратегію виробників каталізаторів на європейських ринках? Про азійське сільське господарство? Про можливі війни? Про дефіцит питної води в окремих районах Африки та Південної Америки? Чи будуть затоплені морем Нідерланди і Бангладеш, або ж йдеться про місткість готелів баварської індустрії відпочинку?

Проблема проблем полягає ось у чому: йдеться про все це одночасно, тому ніхто не може з впевненістю сказати, що насправді мається на увазі. У всякому разі, не наштовхуючись на рішучі заперечення з боку інших промислових галузей, сусідніх держав, суміжних наукових дисциплін чи країн «третього світу».

«Ми» цієї безвихідної ситуації не просто не здатне діяти, воно взагалі не існує. Цю дилему висувають такі світові проблеми, як загроза кліматичної катастрофи. Немає ані глобального консенсусу, ані глобальних інститутів. Тому заго-строється усвідомлення настійливої потреби у діях без шансів на успіх¹.

Перші кроки та завдання України в процесі переходу до сталого розвитку визначено більше десяти років тому, шляхом поступового напрацювання внутрішньодержавних правових актів, спрямованих на підтримку міжнародних рішень і програм, активізації роботи по створенню національної стратегії та розробці заходів локального характеру, однак проблема в практичній площині їх реалізації, переході кількісних показників у якісні, темпах імплементації ідеї сталого розвитку. Якщо у глобальному масштабі брак зрушень у бік сталого розвитку зумовлюється тим, що не вироблено відповідної комплексної політики на всіх рівнях світової спільноти, а також нездатністю всієї системи організації влади адаптуватися до нових умов, то на національному рівні очевидно дана ідея ще й не набула переважного поширення у громадянському суспільстві, недооцінюється політиками, не має достатнього політичного підґрунтя для її реалізації.

Ми повинні чітко усвідомлювати що відбувається у сучасному світі, чим він принципово відрізняється від минулих епох і століть. Тому, на наш погляд, у першу чергу варто акцентувати увагу на деяких вихідних, принципових позиціях окресленої тематики.

По-перше, сучасний період розвитку людства безперечно характеризується як глобалізаційний. Глобалізація – об'єктивний, закономірний процес формування цілісного світу, єдиного людського співтовариства, нової цивілізації. Вона стала головною силою, яка стимулює політику, економіку, конкуренцію тощо. Це обмежений часом період розвитку людства, який перебуває у несформованому, пе-

рехідному стані. Незважаючи на це науковці все частіше згадують нині про пост-глобалізаційний розвиток, якому ще немає назви, але уявляється він більш досконалим і ефективним системно-синергетичним середовищем. Нині ми намагаємося закласти, зберегти і хоча б частково реалізувати основні засади такої нової цивілізації, позитивно сприймаючи такі поняття як «глобалізація з людським обличчям», «сталий розвиток», «людський капітал», «інформаційне суспільство», «ноосфера», «зелена економіка» та ін.

По-друге, глобалізаційний період розвитку є не лише комплексним, багатовимірним явищем (тобто стосується усіх сфер життєдіяльності людини: економіки, політики, культури), а що важливо відмітити, несе в собі як позитивні (мобільність людини, вільний доступ та обмін інформацією, розвиток виробництва тощо) так і негативні наслідки (збідніння країн і населення, поширення окремих видів хвороб, зародження та небувале поширення нових видів злочинів та ін.). Наслідком такого розвитку є глобальні проблеми. Глобальними вважають такі проблеми, які стосуються всього людства і можуть бути вирішені лише його спільними зусиллями. В системі класифікації таких проблем більше десяти видів. Більшість із них взаємопов'язані і взаємообумовлені (це означає, що вирішення одних потребують обов'язкового вирішення інших). Систематизація і класифікація глобальних проблем є надбанням глобалістики.

Глобальні проблеми екологічного характеру є одним із видів у системі глобальних проблем. Зміна клімату є різновидом глобальних екологічних проблем. Не вірно буде вважати, що такі проблеми можна ліквідувати раз і назавжди, як вважалося у 70–80-і р. р. минулого століття. Досвід останніх десятиліть дає підстави зробити висновок про те, що з'явившись у певний період розвитку людства, глобальні проблеми будуть супроводжувати його завжди і вирішувати їх доведеться постійно, а послаблення уваги до них несе загрозу великих неприємностей, а то й катастрофу для всього світового співтовариства, яке повинне протидіяти їм як єдиний суспільний організм. Пом'якшити, призупинити глобальні проблеми спільними зусиллями можливо. У майбутньому людство має навчитися попереджати глобальні проблеми. Це нині не лише доводиться враховувати, з цим треба навчитися жити, розуміючи, що новий глобальний – соціальний організм набуває нових відповідних йому проблем, а на зміну існуючій реальності приходить нова, якісно новий світ, і як наслідок якісно нове людське буття.

По-третє, єдиним дієвим, реальним кроком у подоланні глобальних проблем є сприйнята світовим співтовариством концепція (ідея) сталого розвитку. Її підтримують більшість країн світу (за найпоширенішими даними 179 країн). Більше 100 з них розробили і прийняли власні стратегії та концепції сталого розвитку. Таку ж назву, «сталого розвитку», має одна із чисельних наукових шкіл глобалістики. Сталий розвиток – це керований розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Концепцію сталого розвитку утворюють три нерозривно поєднані елементи (компоненти): економічний, екологічний, соціальний. На сьогоднішній день сталий розвиток став міжнародним трендом, універсальною політичною стратегією для національного та міжнародного рівнів. Але важливо при цьому зрозуміти, що він є безальтернативним і реальним кроком людства у формуванні майбутнього.

По-четверте, зважаючи на проблеми відносин у системі «людина-природа» (соціум-біосфера), поступово реалізуючи ідеї концепції сталого розвитку протягом останніх двох десятиліть сформована концепція «зеленої економіки», тобто такої, що націлена на екологізацію своєї системи господарювання (альтернатива коричневій діяльності).

Одноставного сприйняття та однотипного визначення поняття «зелена економіка» як і «глобалізація» чи «сталий розвиток» донині не існує. В самому простому розумінні, зелена економіка – це економіка, що підтримує гармонійну взаємодію між людьми та природою, намагаючись задовольнити потреби обох одночасно.

Зелена економіка це лише частинка складової сталого розвитку, усвідомлення того, що економіка та екологія тісно взаємопов'язані, і тому економічно вигідним може бути тільки те, що екологічно безпечне. У зазначеній вище тріаді складових (економічна, екологічна, соціальна) не слід забувати і гармонійно підтримувати та розвивати кожну з них. Але остання, особливо в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, потребує особливої уваги. Адже людина має бути в центрі суспільного розвитку, тому «зелена економіка» покликана вирішити комплекс завдань: підвищення рівня життя і соціальної рівності; зниження екологічних ризиків і дефіцитів; створення зелених робочих місць та ін.

Логічно буде стверджувати про змістовний взаємозв'язок у ланцюгу: глобалізація – глобальні проблеми – сталий розвиток – зелена економіка. «Зеленим» можна вважати кожне робоче місце, яке вносить свій вклад у майбутнє з низьким рівнем викидів вуглецю. За визначенням ЮНЕП, «зеленими» вважаються робочі місця в сільському господарстві, промисловості, сфері послуг та управлінні, які вносять значний внесок у збереження, відновлення та підвищення якості навколишнього середовища. При цьому складно кількісно визначити «значний внесок у збереження навколишнього середовища». Правильним буде вважати, що дане визначення має включати в себе концепції гідної праці – умови праці, заробітну платню та соціальний діалог, які займають центральне місце, зокрема, серед профспілкових проблем.

Соціальний вимір сталого розвитку стосується відносин між природою та людиною і передбачає підвищення її добробуту, полегшення доступу до основних соціальних служб у сфері охорони здоров'я, освіти та інших. До цього виміру належать також розвиток громадянського суспільства та різних культур, поважання прав і свобод людини, національної специфіки. Питання справедливості, зокрема щодо розподілу благ і доступу до ресурсів, має залишатися невід'ємним суттєвим компонентом як економічного, так і соціального вимірів сталого розвитку². Громадянське суспільство нині лише формує елементи і структури власної участі в процесі сталого розвитку на зразок Всеукраїнської громадської організації «Екологія та соціальний захист України», яка ставить за мету розвиток суспільства через реалізацію саме стратегії сталого розвитку і проводить у зв'язку з цим роботу по створення осередків, виробленню та підтримці громадських ініціатив, формуванню штату спеціальних кореспондентів та виданні спеціалізованої газети тощо³. Зважаючи на це держава має більше уваги приділяти питанням розвитку громадянського суспільства в аспекті співпраці на принципах сталого розвитку. Адже План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затверджений Указом Президента України від 25 червня 2013 р. №342/2013, залишає поза увагою саму ідею сталого розвитку⁴, не говорячи вже про змістовне її наповнення.

Навряд чи може хтось дати нині чітку відповідь на запитання як забезпечити сталий розвиток у світовому масштабі в складних умовах глобальних трансформаційних змін і перетворень. Хоча на сьогодні існують певні міжнародні домовленості про те, що як на національному рівні, так і в світі в цілому слід рухатися за такими головними напрямками як: збереження і поновлення деградованих екосистем; раціоналізація усіх форм споживання; екологізація виробництва; нор-

малізація чисельності населення на рівні, сумісному з господарською сферою біосфери та ін. Водночас більшість сучасних дослідників сходяться в тому, що дана стратегія не може бути реалізована на традиційних, загальнолюдських уявленнях, цінностях і стереотипах мислення, а потребує принципово інших світоглядних підходів, які б відповідали не лише сучасним реаліям, а й прогнозованому на основі сталого розвитку майбутньому. Тому, наприклад, важливим і нагальним є нині питання залучення населення країн, профспілок до процесу розробки і реалізації природоохоронної політики відповідно до рекомендацій Асамблеї профспілок з питань праці і оточуючого середовища (15-17 січня 2006 р.). Асамблея профспілок визнала також практичні кроки в реалізації стратегії сталого розвитку одним з пріоритетних завдань майбутнього. Найважливішими, магістральними завданнями XXI століття є 1) досягнення екологічної сталості економіки; 2) забезпечення гідної праці для всіх. На Конференції ООН зі сталого розвитку у 2012 році (Ріо+20) було зроблено акцент саме на гідну працю як головну мету і рушійну силу сталого розвитку і екологічно більш сталої економіки⁵. Сьогодні стало очевидним, що настала гостра необхідність покінчити зі старим політичним сценарієм «спочатку зростання, а вже потім турбота про екологію». В Україні такий принцип формування політики перебуває у зародковому стані.

Реалізація концепції сталого розвитку, як показує досвід, - завдання всіх, потребує активної участі як держави, так і громадянського суспільства, бізнесу, кожної людини. Відтак держава виступає головним, хоча звичайно не єдиним суб'єктом цього процесу, до того ж здатним формувати політику відносин. Очевидно потребує осучаснення і концепція соціальної держави. У XXI ст. її акценти мають зміститися з економічних на еколого-соціальні, з матеріальних – на духовно-моральні й інформаційні. Серед пріоритетів вітчизняної моделі соціальної держави, відзначають сучасні дослідники, мають бути екологічне стимулювання бізнесу і громадян, максимізація інтегрального еколого-економічного ефекту як критерію ефективності господарювання. Екологічний імператив мусить стати внутрішньою органічною складовою нової парадигми соціальної держави. Державою, бізнесом, особою має бути усвідомлена вигідність екологізації всієї виробничо-господарської діяльності⁶.

Глобальні проблеми мають розв'язуватися нині кожною державою залежно від її природно-екологічних і соціально-економічних особливостей. Вона має відігравати головну роль в об'єктивному, керованому процесі сталого розвитку, гарантуючи безпеку у політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Важливо, що реалізація принципів сталого розвитку в Україні не може розглядатися у відриві від здійснюваних у державі реформ. Більше того, нині в Україні вкрай потрібна послідовна державна політика, спрямована на втілення в реальну практику господарювання й суспільного життя принципів сталого соціально-економічного розвитку. Основними напрямками такої політики мають стати формування ефективної системи пропаганди ідей сталого розвитку і створення відповідної системи виховання й навчання, створення правової основи переходу до сталого розвитку, включаючи вдосконалення чинного законодавства, розробка системи стимулювання господарської діяльності та встановлення меж відповідальності за її екологічні наслідки, оцінка господарської місткості локальних і регіональних екосистем країни, контроль за дотриманням екологічного законодавства та ін.

Результати переходу України до сталого розвитку залежать не лише від політичної волі влади, стабільності її функціонування, а й політичного базису сталого розвитку. В даному випадку йдеться виключно про демократичну політичну систему, що здатна забезпечити систему відносин, в яких людина вис-

тупала б їх суб'єктом, а не об'єктом, вирішення проблем локального характеру, серед яких чи не найважливішою є формування парадигми сталого розвитку крізь призму ціннісних характеристик. Ці та інші проблеми були раніше предметом опрацювання автора цієї статті⁷. Але поруч з названими чинниками, які впливають на становлення України в процесі сталого розвитку, слід звернути увагу й на інші, як політична культура, політична відповідальність політичних акторів, уміння знаходити консенсус при вирішенні суспільно-політичних проблем. У зв'язку з цим заслуговують на увагу матеріали окремих сучасних дослідників щодо оцінки діяльності, дискурсу сучасних політиків. Певним чином зміст та спрямованість дискурсу виконує функцію координації політичних акторів у межах загального політичного простору щодо групових політичних дій, зазначає Н. Дмитрук. З одного боку, політичні переконання вітчизняних політичних акторів достатньо абстрактні, з іншого, обумовлені ситуативною повсякденністю. Актуальні політичні реалії та рефлексії стосовно соціально значущих проблем є ядром їх дискурсу. При цьому система вірувань та переконань сучасних вітчизняних політичних акторів є фрагментарною, послідовність їх політичних позицій, як правило підпорядкована максимізації вигод та мінімізації витрат щодо власної політичної кар'єри, а якість дискурсивного репертуару політика напряду пов'язана з тривалістю його політичної ідентифікації.

У межах комунікативної взаємодії відбувається легітимація змісту дискурсу політичних акторів. Дискурсивна активність сучасних політиків спрямована на продукування ментальних моделей оцінки повсякдення, в яких конструється оптимальний варіант їх політичних репрезентацій.

Досвід проведення досліджень з вивчення політичної комунікації та дискурсивних практик вітчизняних політиків, що базується на застосуванні соціологічних методів аналізу текстів та дискурсів, дозволяє стверджувати, що більшість ментальних карт сучасних політичних акторів, що є лідерами вітчизняних політичних партій, побудована на принципах протиставлення: власний політичний образ, образ політичної сили до якої належить політичний актор, домінує над образами політичних опонентів та їх організацій. Домінування над іншими відбувається здебільшого завдяки позитивному абстрактному коментуванню власного політичного середовища та навмисного нівелювання здобутків політичних опонентів.

Кожний політичний актор намагається отримати визнання та схвалення своєї оціночної моделі реальності, використати її для подальшого просування та підтримки, отримання політичних дивідендів.

Переважна частина сучасного вітчизняного політичного дискурсу в Україні є конфліктним. При обговоренні політичних противників та опонентів політичні актори найчастіше вдаються до інтенцій критики, дискредитації, звинувачення, викриття, загрози, протистояння та попередження. При цьому релевантність політичних звинувачень підпорядковується власним егоїстичним цілям та інтересам.

Окрім цього, сучасний політичний дискурс часто є суб'єктивно орієнтованим, ідеологічно ангажованим; диференціація між ментальними та концептуальними моделями вітчизняних політиків є ситуативною.

Домінування критичності та агресії в сучасному політичному дискурсі нівелює його ефективність. Вітчизняний політичний дискурс орієнтований на виконання лише інструментальної функції (референтності та регуляторності). Трансляція вітчизняними політичними акторами домінуючих, агресивних, егоїстичних, контролюючих дискурсивних ролей, не сприяє їх взаємодії між собою, їх інтеграції. Дискутування політичних опонентів перетворюється на протистояння, яке відкидає можливість створення між ними асертивних стосунків⁸.

Внесене до порядку денного світового співтовариства питання сталого розвитку потребує постійного змістовного наповнення і збагачення з метою вироблення практик його реалізації. Не випадково на 57-й сесії Генеральної Асамблеї ООН період 2005-2015 р. р. проголошено Десятиліттям освіти в інтересах сталого розвитку. Приведений вище аналіз характеристики політичного дискурсу сучасних політичних акторів можливо і є суб'єктивним, але значною мірою відбиває реалії політичної сфери відносин в Україні. На жаль факторів які заважають досягненню консенсусу і конструктиву у політичних акторів значно більше ніж тих, які сприяють цьому. Тому як результат держава десятиліттями перебуває на початковому етапі сталого розвитку і потребує нині активізації політики сталого розвитку, формування нових просторових підходів у розбудові стратегічних заходів.

1. Бек У. Влада і контр влада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Бек У.; пер. з нім. О. Юдіна. – К.: Ніка-Центр, 2011. – С. 133-134. 2. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – С. 47. 3. Статут Всеукраїнської громадської організації «Екологія та соціальний захист України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esz.org.ua/page_id=2327 4. План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затверджений Указом Президента України від 25 червня 2013 р. №342/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/342/2013?> 5. «Зелена економіка» та профспілки. Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні. Спілка професіоналів інформаційних, комунікаційних та бізнес технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу [pit.org.ua profcom@ pit.org.ua](http://pit.org.ua/profcom@pit.org.ua) 6. Хома Н.М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: монографія. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 485. 7. Співак В.М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: монографія. – К.: Логос, 2011. – С. 341, 344. 8. Дмитрук Н. А. Характеристики дискурсу вітчизняних політичних акторів, що заважають досягнення ними консенсусу / Н.А. Дмитрук // Міжнародна наукова конференція «Проблеми сталого розвитку суспільства за умов глобальних трансформацій»: зб. тез. – К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2013. – С. 24-25.

УДК 321.01

Н. М. ХОМА

ЗРОСТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Розкрито сутність соціальної відповідальності бізнесу. Аналізуються сучасні соціальні зобов'язання бізнесу. Акцентовано увагу на значенні корпоративної відповідальності у процесі модернізації соціальної держави. Досліджено сучасні форми соціальної відповідальності бізнесу. Окреслено соціальні функції держави, які можуть реалізовуватися бізнесом. Показано перехід окремих функцій соціальної держави до соціально відповідального бізнесу.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна відповідальність, соціальна держава, модель соціальної держави.

© *ХОМА Наталія Миколаївна* – доктор політичних наук, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка